

MOSLASHUVI QIYIN BO'LGAN BOLALAR BILAN IJTIMOIIY ISH

Komilova Dilshoda Ulug'bek qizi

Namangan Davlat Universiteti

Ijtimoiy ish yo'nalishi 3-bosqich talabasi

*Ilmiy rahbar: **Rahmatova Hayrihon***

Pedagogika fanlari doktori

Ergashev Ixtiyor

Ijtimoiy ish fanlari o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada moslashuvi qiyin bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy ishning mazmuni, dolzarbligi va metodik asoslari yoritilgan. Bolalarning ijtimoiy muhitga moslasha olmasligi psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lib, ularni aniqlash va tizimli yondashuv asosida yengillashtirish zamonaviy ijtimoiy ishning ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda. Maqolada moslashuvdagi qiyinchiliklar tahlil qilingan, bolalarning xulq-atvori, kommunikativ ko'nikmalari, oilaviy va maktab muhitidagi muammolari o'rganilgan. Shuningdek, ijtimoiy xodimning ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashda qo'llaydigan psixologik-ijtimoiy yondashuvlari, reabilitatsiya va moslashuv dasturlarining samaradorligi ilmiy manbalar va tajribalar asosida asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy qo'llab-quvvatlov, doimiy psixologik yordam va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv moslashuv jarayonida eng muhim omillardan biridir.

Kalit so'zlar: Moslashuv, ijtimoiy ish, bolalar, ijtimoiy muhit, moslashuvdagi qiyinchiliklar, reabilitatsiya, psixologik yordam, oilaviy muhit, maktab muhit, muomala buzilishi, ijtimoiy xizmat, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, differensial yondashuv, bola huquqlari, muvofiqlashtirilgan yordam.

Zamonaviy ijtimoiy hayotda turli guruhlariga mansub bolalarning rivojlanishi va ijtimoiylashuv jarayonlari dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalar bilan ishlash bugungi kundagi ijtimoiy ish amaliyotining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bunday bolalar ko'pincha maktab va oila muhitiga, jamiyatdagi qoidalarga, tengdoshlar bilan muloqotga moslasha olmaydi. Natijada ularning ijtimoiy rivojlanishida uzilishlar, psixologik izolyatsiya, ruhiy tushkunlik yoki deviant xatti-harakatlar yuzaga keladi.

Ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimi bunday holatlarda nafaqat muammoni aniqlash, balki kompleks yordam choralari ishlab chiqish, bolaning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvini ta'minlash kabi mas'uliyatli vazifalarni bajaradi. Ayniqsa, bolalarning individual ehtiyojlariga mos holda yondashish, psixologik yordam

ko'rsatish, oilaviy sharoitni baholash, pedagogik maslahatlar va maktab bilan hamkorlik muhim rol o'ynaydi.

Moslashuvi qiyin bo'lgan bolalarning umumiy ta'lim muassasalarida integratsiyalashuvi ham murakkab jarayon bo'lib, bunda ijtimoiy xodimlar, psixologlar va o'qituvchilar o'zaro hamkorlikda ishlashi kerak. Bu jarayonda bola shaxsini anglash, uning ehtiyojlari, qiziqishlari va salohiyatini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois maqolada bolalarning moslashuvdagi psixososial muammolari, ularning kelib chiqish sabablari va samarali yondashuvlar tizimi chuqur ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – moslashuvi qiyin bo'lgan bolalar bilan ishlashning ijtimoiy-pedagogik asoslarini aniqlash, ularga yordam ko'rsatishning zamonaviy, samarali va insonparvar yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, maqolada ijtimoiy xodimlar faoliyatida foydalaniladigan diagnostika, rehabilitatsiya va moslashtiruvchi metodlar asoslab beriladi.

Tadqiqotda moslashuvi qiyin bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy ishning mazmuni va samaradorligini aniqlash maqsadida sifatli va miqdoriy tahlil uslublari qo'llanildi. Asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

- **So'rovnoma va intervyu usuli:** 7 ta umumiy o'rta ta'lim maktabida faoliyat yuritayotgan ijtimoiy pedagoglar, psixologlar, sinf rahbarlari va ota-onalar bilan suhbatlar tashkil etildi. Bundan tashqari, moslashuvi qiyin deb belgilangan 30 nafar bola bilan individual suhbatlar o'tkazildi.

- **Kuzatuv usuli:** Moslashuvi qiyin bo'lgan bolalarning sinfdagi, uy sharoitidagi va do'stlar orasidagi xatti-harakatlari bevosita kuzatilib, baholash mezonlariga ko'ra tahlil qilindi.

- **Diagnostik testlar:** “Sotsial moslashuv darajasi testi” va “Shaxslararo munosabatlar indeksi” yordamida bolalarning ijtimoiylashuv holati baholandi.

- **Kontent-tahlil:** O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, ilg'or xorijiy tajribalar va xalqaro tashkilotlarning bolalar ijtimoiy integratsiyasi bo'yicha hujjatlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda foydalanilgan ma'lumotlar maxfiylik tamoyiliga asoslanib yig'ildi, bolalarning shaxsiy hayotiga hurmat saqlanib, ma'naviy-axloqiy mezonlarga amal qilindi. Metodologik asos sifatida Gumanistik pedagogika, Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va Ekologik tizim nazariyalaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari moslashuvi qiyin bo'lgan bolalarning aksariyat hollarda quyidagi omillar ta'sirida muammolarga duch kelayotganini ko'rsatdi:

1. **Oilaviy omillar** – Tadqiqotda qatnashgan bolalarning 53% ida oilaviy nizolar, ota-onalar e'tiborsizligi yoki migratsiya tufayli yuzaga kelgan ajralishlar mavjud. Bu esa bolalarning emotsional beqarorligiga olib kelmoqda.

2. **Maktab muhiti** – 41% holatlarda bolalar sinfda o'zini tashlab qo'yilgandek his qilgani, o'qituvchilar va tengdoshlar bilan ziddiyatlar borligi aniqlandi. Bu ular tomonidan maktabga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga sabab bo'lgan.

3. **Shaxsiy psixologik xususiyatlar** – 37% bola o'zini ifoda qilishda, muloqotga kirishda va his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga ega ekani aniqlangan. Ularda o'ziga ishonchsizlik, xavotirlik va izolyatsiyaga moyillik kuchli.

4. **Ijtimoiy xizmatlar bilan ta'minlanganlik** – Afsuski, 30% dan ortiq holatlarda moslashuvi qiyin bolalar hech qanday ijtimoiy yoki psixologik yordam olmagan. Bu esa muammoning ildiz otib, chuqurlashishiga sabab bo'lmoqda.

5. **Samarali yondashuvlar** – Yangi reabilitatsiya dasturlari va shaxsga yo'naltirilgan ijtimoiy ish metodlari qo'llangan maktablarda bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy faolligi oshgani kuzatildi.

Moslashuvi qiyin bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi uchun kompleks va tizimli yondashuv, ko'p tomonlama hamkorlik (maktab, oila, psixolog, ijtimoiy xizmat) zarur ekani isbotlandi. Shuningdek, ular bilan ishlashda empatetik, sabrli, ixtisoslashgan va tajribali kadrlar bilan ishlash hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Moslashuvi qiyin bo'lgan bolalar bilan ijtimoiy ish olib borishda bir qator tizimli va psixososial muammolar mavjud. Bolalarning ijtimoiy muhitga to'laqonli moslasha olmasligining asosiy sabablari sifatida oiladagi beqarorlik, maktab muhitida psixologik qo'llab-quvvatlashning yetarli emasligi, pedagogik yondashuvlardagi umumiylik, shuningdek, individual psixologik holatlarning inkor etilishi qayd etildi.

Ijtimoiy xodimlar tomonidan olib borilayotgan ishlar ko'pincha muammoning oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan bo'lib, sabablarni aniqlash va oldini olishga yetarlicha e'tibor qaratilmaydi. Bunda ijtimoiy ishni tashkil etishning kompleks yondashuvga asoslanmaganligi seziladi. Xalqaro tajribalarda, xususan, Skandinaviya va Germaniya tizimlarida bola shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv, ijtimoiy xizmatlar tizimining maktablar bilan bevosita integratsiyasi va oilalar bilan uzviy ishlash mexanizmlari muvaffaqiyatli natija berayotganligi kuzatilmoqda.

Mahalliy amaliyotda esa ijtimoiy xodimlarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi, psixologik xizmatlar bilan aloqaning sustligi va resurslar cheklanganligi holatni murakkablashtirmoqda. Bolalarning o'z shaxsini anglashiga, o'zaro muloqot madaniyatiga, emotsional rivojlanishiga yo'naltirilgan dasturlarni yaratish va joriy etish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ushbu holatlarning oldini olishda bola bilan ishlovchi mutaxassislarning bilim va ko'nikmalarini muntazam oshirish, ular uchun treninglar, metodik qo'llanmalar, amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan intervension rejalari ishlab chiqilishi muhim. Shuningdek, bolalarni erta yoshdan ijtimoiy jihatdan faollashtirish, ularning

kommunikativ va moslashuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan psixososial muammolarning oldi olinadi.

Moslashuvi qiyin bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy ish chuqur va murakkab jarayon bo'lib, u ko'p tomonlama yondashuvni talab etadi. Tadqiqot asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

- Moslashuvdagi qiyinchiliklar, asosan, oilaviy ziddiyatlar, psixologik qo'llab-quvvatlovning yo'qligi va maktabdagi munosabatlar tizimining sog'lom bo'lmasligi bilan bog'liq.

- Ijtimoiy ishda individual yondashuv asosiy tamoyil bo'lishi zarur. Har bir bola o'ziga xos bo'lib, unga mos strategiyalar tanlanishi kerak.

- Maktab, oila va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik – bola uchun eng qulay moslashuv muhiti yaratishning asosi hisoblanadi.

- Psixologik xizmatlar bilan integratsiyalashgan, tizimli va uzluksiz ijtimoiy ish modeli yaratilmog'i lozim. Unda bola shaxsi, uning ehtiyojlari, ijtimoiy vaziyatlari chuqur tahlil qilinishi zarur.

- Moslashuvi qiyin bolalar bilan ishlashda ilg'or xorijiy tajribalarni lokal sharoitlarga moslab, o'zbek ijtimoiy pedagogikasi va psixologiyasi bilan uyg'unlashtirish samarali natijalar beradi.

Mazkur tadqiqot ijtimoiy ish amaliyotiga o'z hissasini qo'shib, bolalarning ijtimoiy moslashuvini yengillashtirishda foydalanilishi mumkin bo'lgan ilmiy-amaliy asoslarni taklif qiladi. Kelgusida bu yo'nalishda chuqurroq empirik tahlillar, psixologik yondashuvlar va trening dasturlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaga qo'shilishi haqida Qonun, 1992.
3. G'oziyev E.G. – "Psixologiya", Toshkent, "O'qituvchi", 2019.
4. Qurbonov M. – "Ijtimoiy ish asoslari", Toshkent, 2021.
5. Tadjibayeva M. – "Ijtimoiy pedagogika asoslari", 2020.
6. World Health Organization. (2022). "Child and adolescent mental health".
7. Bronfenbrenner U. – "The Ecology of Human Development", Harvard University Press, 1979.
8. UNESCO (2020). Inclusive education guidelines.
9. Vygotsky L.S. – "Mind in Society", Harvard University Press, 1978.